

О. С. Лісовська, асп.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0030-3592>

shchelkunova2017@ukr.net

РЕНЕСАНСНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ "ЛІЛЕЯ", "РУСАЛКА", "ВІДЬМА")

Досліджено особливості представлення особистості у творчості Тараса Шевченка. Наголошено на тому, що особистісна парадигма у цих поетичних творах ґрунтується на ренесансних традиціях, які актуалізовані митцем у добу Романтизму. Визначено домінування гуманістичного начала у творенні образів особистостей. Зазначено, що ідея антропоцентризму є головною при формуванні образів.

Ключові слова: Тарас Шевченко, особистість, індивідуальність, Ренесанс, Відродження, образ жінки.

Творчість Тараса Шевченка, зокрема літературна, репрезентує феномен людської особистості, оснований на синтезі європейської та української традицій. Особистість поета, художника, мислителя і громадського діяча – це людина, яка прагне до волі. Її воля і характер сформувалися у контексті загальноєвропейської доби Романтизму, котра культивувала сильну героїчну особистість. Такою вона є і в Шевченка.

Оксана Сліпушко наголошує: "Людина в інтерпретації Шевченка є породженням доби. А епоха Романтизму була перейнята ідеєю людської й національної свободи до самих її основ" [4, с. 41]. Традиції романтизму значною мірою успадкували і розвинули, адаптувавши до нових умов і викликів, надбання і спадщину епохи Ренесансу. Шевченко був знайомий із літературою європейського Відродження. Він був знав літературну і мистецьку творчістю Данте, Петрарки, Аріосто, Шекспіра, Рафаеля, Мікеланджело, неодноразово її коментуючи та осмислюючи. Себе самого Тарас Шевченко порівнював із Данте, феномен якого перебуває на зламі двох епох – завершення

Середньовіччя і початок Відродження на європейській культурній мапі. Погоджуємося з тезою О. Сліпушко про те, що рання творчість Кобзаря "позначена інтересом до внутрішнього світу особистості" [4, с. 42]. Крім того, "романтичний світогляд Шевченка також позначений гуманістичним світоглядом. Суверенність людської особистості у ньому є визначальною" [4, с. 43]. І цю суверенність, незалежність, людської особистості він утверджує, не зважаючи на найнижчі соціальні стани, до яких вона належить.

У нашій статті на основі трьох романтичних творів – балади "Лілея" (1846) і "Русалка" (1846) і поеми "Відьма" (1847) – ми досліджуємо особливості романтичної особистості жінки, яка стає жертвою тогочасних суспільних обставин і при цьому виявляє усвідомлення власної трагедії, виявляючи прагнення повстати. Таким чином вона заявляє про особисту самодостатність і суверенність.

С. Росовецький у новій монографії "Шевченко: сучасна біографія" пише про 1846–47 роки у житті поета. У цей час відбувалися мандри Шевченка по Україні: "Поступово в цих мандрах вимальовується як певний центр і база подорожей стародавній Київ, а строкатий розсип подій групується навколо таких доленосних для автора починань, як робота для Археографічної комісії, зарахування викладачем малювання до Київського університету, створення рукописного збірника "Три літа" й участь у таємному Кирило-Мефодіївському товаристві" [3, с. 139]. Також у цей час Шевченко особливо цікавиться українською народною спадщиною, фольклором. Відтак, теми і мотиви народних ідей і образів стають головним тлом і контекстом, в якому відбувається формування характерів головних героїв. Трагічне життя представників простого народу інтегрується у поетичні твори митця. Зокрема, таким образом є образ байстряти – один із наскрізних у творчості митця. Є він і в "Лілеї" та "Відьмі".

Л. Ушкалов міркує: "Звідки ж оця поетова пристрасть до образів позашлюбних дітей? Відлуння сумної реальності? Може, й так" [5, с. 41]. На думку вченого, "байстря – це щось найбезправніше, найнижче, найостанніше, наймізерніше, найнікчемніше,

найзлиденніше ... Воно – живе втілення "малості", скривдженості долею і людьми" [5, с. 41]. Головна героїня балади "Лілея" зізнається, що не знала про те, що народилася байстря́м. Вона з боєм згадує про свої мордування, коли була людиною, як її мати проклинала злого пана. Потім мати померла. А дівчину пан узяв догодувати в палати. Вона говорить:

Я не знала, що байстря я,
Що його дитина [6, с. 271].

Як пан поїхав із села, люди спалили його будинок, а нещасну остригли, наче покритку, і сміялися. Померла вона самотня і злиденна зимою під тином:

Нащо мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір? [6, с. 271].

Споглядання краси квітки робить і їх кращими, чистішими. Погоджуємося з Л. Ушкалов, що "смерть байстря́ти як прийняття на себе і вилуплення людського гріха... Ось тут крізь образ чистої лілеї виразно проступає образ Христа. Зрештою, якраз образ байстря́ти годен domeжно яскраво й виразно передати сенс Воплочення як самоприниження-кенозису, змалювати Христа – того, хто, за словами апостола Павла, "умалив Самого Себе, прийнявши вигляд раба", Того, хто "упокорив Себе, будши слухняним аж до смерті" [5, с. 42]. Таким чином поет заперечує патріархальне бачення жінки на другорядних ролях. Його вічні образи – це жінка-мати, жінка-кохана, жінка-сестра. Для Шевченка Лілея є втіленням чистої дівочої краси. Згідно з біблійною легендою, в Едемі квітли лілеї. "Марія – лілея. Саме такою вона постає в християнській традиції. Пряме високе стебло прекрасної квітки символізує горній розум Богородиці, опущене додолу листя – її скромність, запах – божественність, білий колір квітів – пренепорочність" [5, с. 263]. У творі "Лілея" злі люди знущаються над нещасною. Твір Шевченка "Лілея" є варіацією "на тему страждання-"кенозису". Отже, лілея для поета – "кенотична" квітка" [5, с. 264].

Подібний жіночий образ зустрічаємо і в баладі "Русалка". Тут розповідається, що мати народила дівчинку в палатах і понесла купати у Дніпрі. Потім мати кинула там дитину зі словами:

Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою [6, с. 272].

Мати повернулася в палати і забула про доньку. Якимось чином вона згадала вночі біля Дніпра свою дитину. Біля Дніпра русалки залоскотали матір. Такою була помста покинутої доньки. Тут сплелися воедино дві трагедії – матері й доньки.

Образ жінки подано у поемі "Відьма" (1847). Вже на початку твору Тарас Шевченко визначає головний сенс життя особистості:

І в неволі
Познає рай, познає волю
І всетворящую любов [6, с. 274].

Цигани зустріли жінку в латаній свитині. Вона з горем і болем розповідає свою трагічну життєву історію, про те, що прокляті пани коять. Жінка зізнається старому циганові, як близнят народила, а тепер шукає своїх дітей – доньку Наталочку і сина Івана. Колись, як була молодою і гарною, пан занапастив її, взяв із собою у похід. Жінка повернулася в Україну з двома байстрюками. Застала рідного батька при смерті. Тоді пан забрав дітей у покої до себе. Сина він віддав у лакеї, а доньку занапастив. А їхню матір послав у Київ молитися. Коли вона повернулася з Києва, пан забрав доньку і поїхав. Ненависть жінки-матері передається словами:

Сама його
Загризу ... [6, с. 282].

Коли пан повернувся, він тяжко захворів. Вона прийшла і лікувала його зіллям.

Як умер, то за його
Богу помолилась.
І жила собі святою,
Дівчат научала,
Щоб з панами не кохались,
Людей не цурались [6, с. 283].

Тобто наприкінці цієї трагічної історії бачимо здатність головної героїні до великого прощення, вміння забути заподіяне їй і дітям зло. Таким чином Шевченко утверджує колосальну і незнищенну силу любові, світло якої піднімається над згарищами трагедії. І завершується твір такою характеристикою головної героїні:

Люде добрі і розумні
Добре її знали.
А все-таки покриткою
І відьмою звали [6, с. 283].

Так Шевченко вкотре у своїй творчості представив образ жінки-покритки, трагедію її та народжених нею дітей. Як бачимо, суспільство не готове прийняти і простити таку особистість. Проте остання виявляє здатність і силу до протесту, до самоутвердження та самореалізації.

Отже, особистість жінки в аналізованих творах Тараса Шевченка зокрема позначена яскраво вираженою гуманістичною спрямованістю. Її головним життєвим кредо є пережити трагедію, побороти її. Як це зробила героїня поеми "Відьма". Героїні балад "Лілея" і "Русалка" помирають, але після смерті вони виявляють своє усвідомлення пережитої трагедії. Це визначає силу і самодостатність цих образів. А здатність до прощення апелює до біблійних джерел, а також їх закоріненості в морально-етичну парадигму національного українського фольклору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – Київ: Абрис, 1997. – 142 с.
2. Ключек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація / Г. Ключек. – Київ: Освіта, 1998. – 234 с.
3. Росовецький С. Шевченко: сучасна біографія / С. Росовецький. – Київ: Дух і літера, 2020. – 471 с.
4. Сліпущко О. Духовна держава Тараса Шевченка / О. Сліпущко. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. – 127 с.
5. Ушкалов Л. Моя Шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання / Л. Ушкалов. – Київ: Дух і літера, 2019. – 560 с.
6. Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 1: Поезія 1837–1847. / Т. Шевченко. – Київ: Наукова думка, 1989. – Т. 1. – 525 с.

REFERENCES

1. Zabuzhko O. Shevchenkiv mif Ukrainy: Sproba filosofskoho analizu. Kyiv: Abrys, 1997. 142 s. (in Ukrainian).
2. Klochek H. Poeziia Tarasa Shevchenka: suchasna interpretatsiia. Kyiv: Osvita, 1998. 234 s. (in Ukrainian).
3. Rosovetskyi S. Shevchenko: suchasna biografiia. Kyiv: Dukh i litera, 2020. 471 s. (in Ukrainian).
4. Slipushko O. Dukhovna derzhava Tarasa Shevchenka. Kyiv: VPTs "Kyivskyi universytet", 2013. 127 s. (in Ukrainian).
5. Ushkalov L. Moia Shevchenkivska entsyklopediia: iz dosvidu samopiznannia. Kyiv: Dukh i litera, 2019. 560 s. (in Ukrainian).
6. Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv u dvanadtsiaty tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1989. T. 1: Poeziia 1837–1847. 525 s. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 15.02.20

O. S. Lisovska, PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0030-3592>
shchelkunova2017@ukr.net

RENAISSANCE TYPE OF PERSONALITY IN THE WORKS OF TARAS SHEVCHENKO (ON THE MATERIALS OF 'LILEYA', 'RUSALKA', 'VIDMA')

The article examines the peculiarities of the representation of the personality in the works of Taras Shevchenko, in particular in the ballads 'Lileya', 'Rusalka', and the poem 'Vidma', in which the woman is represented as the victim of the social circumstances of the time and at the same time shows the awareness of her own tragedy, showing a desire to rise, declaring personal self-sufficiency and sovereignty. It is stated that Taras Shevchenko's work, in particular literary, represents the phenomenon of human personality, based on the synthesis of European and Ukrainian traditions. His or her will and character were formed in the context of the pan-European era of Romanticism, which cultivated a strong heroic personality. It is emphasized that the personal paradigm in these poetic works is based on the Renaissance traditions in particular on the idea of human and national freedom to its very foundations, as well as on the independence of the individual, which are actualized by the artist in the era of Romanticism. The dominance of the humanistic principle in the creation of images of specific individuals is determined. It is noted that the idea of anthropocentrism is central to the formation of images of individuals. The peculiarity of Taras Shevchenko image of the bastard, his/her psychological fullness and humanistic essence is analyzed. The biblical basis of the image of the lily is investigated. The main carriers of the ideas of the personal principle are women in the analyzed works. Thus, Taras Shevchenko denies the patriarchal lower purity of women and appeals to her matriarchal role in the society and history, showing images of the woman-mother, the woman-beloved, a woman-sister. The additional emphasis is placed on affirming the colossal and indestructible power of love.

Keywords: Taras Shevchenko, personality, Renaissance period, Romanticism, the image of a woman, a fairy, a lily.